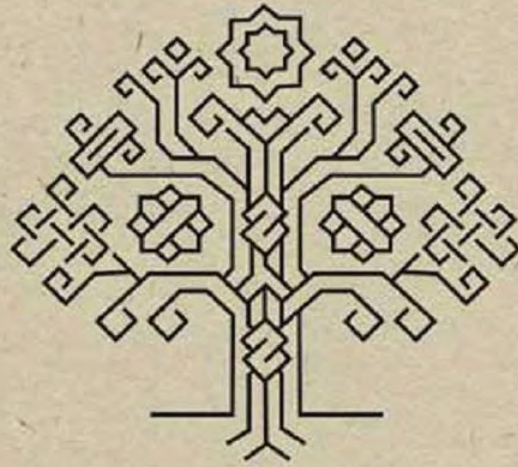

İSLAM TARİHÇİLİĞİNDE BİR ULU ÇINAR
MUSTAFA FAYDA

M A K A L E L E R

II

CİLT 2

*İslam Tarihçiliğinde
Bir Ulu Çınar*

MUSTAFA FAYDA

MAKALELER

HAZIRLAYANLAR

Prof. Dr. Mehmet ÖZDEMİR
Prof. Dr. Mustafa Sabri KÜÇÜKAŞCI
Prof. Dr. Gülgün UYAR
Prof. Dr. Nuh ARSLANTAŞ
Doç. Dr. Güllü YILDIZ
M. Tuğrul FAYDA

**Konya Büyükşehir Belediyesi
Kültür Yayınları**

Yayın No: 565
ISBN: 978-605-389-781-1
e-ISBN: 978-605-389-782-8
Sertifika No: 21473

© 2025 KONYA

Konya Büyükşehir Belediyesi Adına Sahibi
Uğur İbrahim ALTAY

Koordinatör
Dr. Ahmet ÇALIŞIR

Editör
Vural KAYA

Redaksiyon
Metin KÖSE
Dr. Hakan YAPICI
Şükrü TAŞDELEN

Son Okuma
Atilla YARAMIŞ

Uyarlama
Ömer Faruk DOĞANGÜL
Kazım Berkay ÖZKARDAŞ
Fatma Merve ÇINAR

Kapak Tasarım
Hüseyin GÜLER

Grafik Tasarım
Züleyha ÖNAL
Nafize YILMAZ

Baskı/Cilt

Yapım

 KÜLTÜR A.Ş.

Konevi Mah. Alay Cad. No:11
Meram/KONYA
<https://www.konyakultur.com/>
+90 332 355 55 52

İbn Şihâb ez-Zühri'nin Biyografisi ve Siyer İlimine Katkıları

Mahmut KELPETİN⁽¹⁾

Siyer ve megâzî alanındaki en verimli çalışmalar, hicrî II. yüzyılın ilk yarısından itibaren ortaya çıkmaya başlamıştır. Esasında bunun ilk örneklerini sahabe dönemine kadar götürmek mümkündür. Zira onların Hz. Peygamber'i yakından tanıma ve öğrenme arzusuna yönelik çabaları, duydukları ve tanıklık ettikleri olaylara ilişkin bilgileri sonraki dönem siyer müktesebatına ilişkin malzemelerin ilk aşamasını oluşturmaktadır. Özellikle Allah Resûlü'nün vefatı sonrasında başta sahabe çocukları ile tâbiîn neslinden gelenler bu çabayı daha da ileriye taşıyıp siyer ve megâzî sahasına katkı verecek sahîfe ve risâle şeklinde küçük çalışmalar ortaya koymuşlardır. Nitekim Hz. Hüseyin'in oğlu Zeynelabidîn'in "Biz Hz. Peygamber'in megâzisini Kur'an'dan bir sûreyi öğrendiğimiz gibi öğrenirdik"⁽²⁾ sözü bunu teyit etmektedir. Yine bu dönemin önemli özelliklerinden biri, yazıya geçirilen siyer malzemesinin büyük ölçüde hadis ile iç içe olmasıdır. Dolayısıyla ilk dönemde faaliyet gösteren siyer âlimlerinin önemli bir kısmı, hadislerin yazıya geçirilmesinde de aktif rol üstlenmişlerdir.⁽³⁾

Diğer yandan İslâmiyet'in ilk asrında oluşan bu ortak birikim, sonraki dönemlerde siyer açısından farklı bir seyir izlemiştir. Siyer ve megâzî açısından kendine has bir usulün geliştiği hicrî II. (VIII.) asır, ilk kapsamlı teliflerin ortaya çıktığı dönem olmuştur. Bu dönemin âlimleri kendilerinden önceki ilk yazılı metinlerden de istifade ederek yeni çalışmalar ortaya koymuşlardır. Siyer ve

(1) Prof. Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Tarihi Anabilimdalı Öğretim Üyesi.

(2) Ebû Bekr Ahmed b. Alf b. Sâbit el-Bağdâdî, *el-Câmi' li-ahlâkı'r-râvi ve âdâbi's-sâmi'*, nşr. Mahmûd et-Tahhân (Riyad: Mektebetü'l-ma'ârif, 1403/1983), 2/195.

(3) Mustafa Fayda, "Siyer ve Megâzî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 10 Eylül 2023).

megâzîye ait son şeklin verildiği bu eserlerin en önemli özelliği, rivayetlerin kronolojik bir usulde ve konularına göre tasnif edilmesi olmuştur. Özellikle önceki dönemlerde yazıya geçirilmeyen rivayetlerin bu dönemde kayıt altına alınması, siyer literatürü ve metodolojisinin gelişimine katkı sağladığı gibi özgün eserlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır.⁽¹⁾

Siyere ait literatürün geliştiği hicrî II. (VIII.) asrın en önemli müellifleri, İbn Şihâb ez-Zührî, Mûsâ b. Ukbe (141/758), İbn İshak (151/768), Ma‘mer b. Râşid (154/771), Ebû Ma‘ser es-Sindî (170/787) ve Vâkıdî (207/823)’dir. Bu çalışmada ise Zührî’nin ilmi hayatına ve siyer alınandaki katkılarına işaret edilecektir.

1. Hayatı

İbn Şihâb ez-Zührî, Medine’de doğdu.⁽²⁾ Doğum tarihi konusunda farklı görüşler bulunmakta olup kaynaklarda 50 ila 58 yılları⁽³⁾ arasında değişen tarihlere yer verilmektedir.⁽⁴⁾ Doğum tarihiyle ilgili bu belirsizliğin giderilmesinde Zührî’nin vefat ettiği dönemdeki yaşına dair rivayetten faydalanmak mümkündür. Zübeyr b. Bekkâr onun 72 yaşında vefat ettiğini⁽⁵⁾ nakletmektedir.⁽⁶⁾ Bu temel bilgiye dayanarak Zührî’nin doğum tarihinin 51-52/671 yılı civarında olduğu tahmin edilebilir.⁽⁷⁾

(1) Şaban Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri* (İstanbul: İslâm Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı [İSAR], 2008), 199; Mahmut Kelpetin, “Siyerin Öncüleri Ma‘mer b. Râşid”, *Hicrî İkinci Asırda İslâmî İlimler-5*, ed. Hidayet Aydar vd. (Ankara: İksad Uluslararası Yayınevi, 2022), 54.

(2) Mekke’de doğduğu söylene de bu doğru değildir. İbn Şihâb ez-Zührî, *el-Megâzî’n-nebeviyye*, nşr. Süheyl Zekkâr (Dimaşk: Dâru’l-fikr 1401/1981), neşredenin girişi, 22.

(3) Meselâ Ahmed b. Salih, 50 (Ebû Zür‘a ed-Dımaşkî, *et-Târîh*, nşr. Halîl Mansûr (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1417/1996), 312; Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî, *et-Temhîd lünâ fi’l-Muvatta’ mine’l-me‘ânî ve’l-esânîd*, nşr. Saîd Ahmed A‘râb v.dğr., (Tıtvân: Vizaretü’l-Evkaf ve’ş-Şuuni’l-İslâmiyye 1401/1981), 10/8.; Halîfe b. Hayyât, 51 (Halîfe b. Hayyât, *et-Târîh*, nşr. Ekrem Ziyâ el-Ömerî (Riyad: Dâru Taybe, 1405/1985), 218.); Yahya b. Bükeyr 56 (Yûsuf b. Abdurrahman el-Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl fi esmâ’i’r-ricâl*, nşr. Beşşâr Avvâd Ma‘rûf (Beyrut: Müessesetü’r-risâle, 1400/1980), 26/440; Ahmed b. Osmân ez-Zehabî, *Siyeru a‘lâmi’n-nübêlâ*, nşr. Şuayb el-Arnaût v.dğr. (Beyrut: Müessesetü’r-risâle, 1405/1985), 5/326.) ve Vâkıdî, 58 (Muhammed b. Sa‘d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, nşr. Ali Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü’l-Hancî, 1421/2001), 7/438.) tarihine yer vermiştir.

(4) Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 26/440-441; Zehebî, *Siyer*, 5/326.

(5) İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, 7/438; Halîfe b. Hayyât, *et-Tabakât*, nşr. Süheyl Zekkâr (Beyrut: Dâru’l-fikr), 1414/1993, 454; Muhammed b. İsmail Buhârî, *et-Târîhu’l-kebir* (Haydarâbâd: Dâiretü’l-maârifü’l-Osmâniyye, 1362), 1/220; Ebû Bekr Ahmed b. Ebî Hayseme, *et-Târîhu’l-kebir*, nşr. Salâh b. Fethî Helel (Kahire: el-Fârûku’l-hadîse, 1424/2004), 2/255.

(6) İbn Ebû Hayseme, *et-Târîh*, 2/258.

(7) Zührî, *el-Megâzî*, (neşredenin girişi), 23; Abdülazîz ed-Dürî, “İbn Şihâb ez-Zührî ve İslâm

Kureyş kabilesinin Benî Zühre koluna mensup olan Zührî'nin tam adı "Muhammed b. Müslim b. Ubeydullah b. Abdullah b. Şihâb b. Abdullah b. el-Hâris b. Zühre b. Kilâb b. Mürre" olup künyesi Ebû Bekir⁽¹⁾ (el-Kureşî)'dir.⁽²⁾ Nesebi, Kilâb b. Mürre'de Hz. Peygamber'in soyuyla birleşmektedir.⁽³⁾ Babası, Müslim b. Ubeydullah'tır ve Emevîler'e karşı halifelik iddiasında bulunan Abdullah b. Zübeyr'e destek olmuştur.⁽⁴⁾ Annesinin ismi, Âişe bint Abdullah el-Ekber⁽⁵⁾ ya da Bintü Ehbân b. Efsâ el-Kinâniyye'dir.⁽⁶⁾

İlim tahsiline küçük yaşlarda Kur'an'ı öğrenerek başlayan İbn Şihâb ez-Zührî, seksen gün gibi kısa bir sürede hıfzını tamamlamış;⁽⁷⁾ Medine'nin önde gelen âlimlerinin ilim meclislerine katılmıştır. Bu süreçte nesep,⁽⁸⁾ fıkıh,⁽⁹⁾ kıraat, hadis⁽¹⁰⁾ ve tarih gibi alanlarda sahabe ve tâbiine mensup âlimlerden dersler almıştır.⁽¹¹⁾ Zührî'nin ilim geleneğine yönelmesinde, büyük olasılıkla babasının Emevî yönetimine karşı isyan eden Abdullah b. Zübeyr'e destek vermesinin ve bu nedenle maddi zorluklar yaşamasının etkisi bulunmaktaydı. Babası, Kureyş'in asil kabi-

Tarih Yazıcılığının Başlamasındaki Rolü", trc. Casım Avcı, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (2002), 58.

- (1) İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7/429.
- (2) Muhammed el-Ferrâ el-Begavî, *Şerhu's-sünne*, nşr. Şuayb el-Arnaût-Züheyr eş-Şâviş (Beirut: el-Mektebül-İslâmî, 1983/1403), 1/57; İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, nşr. Muhibbüddin Ebû Saïd Ömer b. Garâme el-Amrevî (Beirut: Dâru'l-fîkr, 1417/1997), 55/294; Ahmed b. Osmân ez-Zehbî, *Târîhu'l-İslâm ve vefejâtü'l-(tabakâtü'l-)meşâhîr ve'l-a'lâm*, nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî (Beirut: Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, 1408/1988), 8/227.
- (3) Zührî, *el-Meğâzi*, (neşredenin girişi), 23.
- (4) İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 4/117; Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe, *el-Ma'ârif*, nşr. Servet Ukkâşe (Kahire: Dâru'l-ma'ârif, 1413/1992), 472; İbn Abdülber, *el-İstî'âb fi ma'rife-ti'l-nshâb*, nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî (Beirut: Dâru'l-cil, 1413/1992) 3/927.
- (5) İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7/429.
- (6) Halife b. Hayyât, *et-Tabakât*, 454.
- (7) Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, 1/220; İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 55/313.
- (8) Dayısı Abdullah b. Sa'lebe'den nesep ilmi tahsil etmiştir. bk. Buhârî, *et-Târîh*, 5/36; Süfyan b. Cüvvân (Cüvân) el-Fesevî, *el-Ma'rife ve'l-târîh*, nşr. Ekrem Ziya el-Ömerî (Medine: Mekettebtü'd-dâr, 1410/1990), 1/359.
- (9) Medine'de Urve b. Zübeyr, Saïd b. Müseyyeb, Hârice b. Zeyd, Ubeydullah b. Abdullah gibi tâbiin dönemindeki fukahâ-yi seb'anın tamamından ders almıştır. bk. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/328; Fesevî, *el-Ma'rife*, 1/471, 479.
- (10) Sahabeden Enes b. Mâlik, Sehl b. Sa'd, Abdurrahman b. Ezher, Mahmud b. Rebi', Sâib b. Yezid ve Abdurrahman b. Ezher ile görüşüp onlardan dersler almıştır. bk. Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî, *Hilyetü'l-eceliyâ' ve tabakâtü'l-asfiyâ'* (Kahire: Matbaatü's-sa'ade), 1394/1974 3/372; İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 6/102; İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 55/294-295.
- (11) Hocalarının isim listesi için bk. Ebû'l-Kâsım İbn Asâkir, *ez-Zührî*, nşr. Şükrullah b. Ni'metullah Kûcânî (Beirut: Müessesetü'r-risâle 1402/1982), 43, 46, 50, 51; Öz, *İlk Siyer Kaynakları*, 177-178.

lelerinden birine mensup olmasına rağmen, yönetimle yaşadığı bu anlaşmazlık nedeniyle ismi “atiyye divanı”ndan çıkarılmıştı. Zührî babasının vefatından sonra benzer bir durumla karşılaştı ve maddi sıkıntılarla mücadele etmek zorunda kaldı. Nitekim ahbar ve ensâb ilmi konusunda Abdullah b. Sa‘lebe el-Adevî’nin yanına gittiği esnada kendi durumunu şöyle izah etmekteydi: “Hiçbir malı olmayan, yoksul bir çocuk olarak büyüdüm...”⁽¹⁾

İbn Şihâb ez-Zührî ilim tahsilinin ilk dönemini geçirdiği Medine’de başlangıçta Hz. Peygamber’in hadisleri üzerine çalışmalarını sürdürdü. Bununla birlikte ilgi alanını sadece muhaddislerle sınırlamadı, ilmî açıdan güvendiği herkesten faydalanmaya çalıştı. Özellikle “dört ilim deryası” olarak nitelendirdiği Saîd b. Müseyyeb (ö. 94/713), Urve b. Zübeyr (ö. 94/713), Ubeydullah b. Abdullah (ö. 98/716) ve Ebân b. Osman (ö. 105/723) ayrıcalıklı bir yere sahipti.⁽²⁾ Derslerini yedi⁽³⁾ ya da sekiz yıl boyunca takip ettiği Saîd b. Müseyyeb’in Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman’ın verdiği fikhî hükümler konusundaki tecrübelerinden, kıraat ve hadis konusundaki uzmanlığından istifade etti. Aynı şekilde “engin bir deniz” olarak tarif ettiği Urve b. Zübeyr’den, tarih ve hadis alanlarında yararlandı. *el-Megâzî*’sini büyük ölçüde Urve’ye dayandırdı.⁽⁴⁾ Böylece Hz. Âişe’nin yeğeni Urve aracılığıyla Hz. Peygamber’e ait son derece değerli bilgilerin sonraki nesillere aktarılmasında önemli bir rol üstlendi.⁽⁵⁾ Zührî’nin dönemindeki âlimlerden edindiği bu tecrübe ve birikim, kendi çalışmalarına ve ilim geleneğinin oluşumuna önemli bir katkı sağladı.⁽⁶⁾

İlim tahsilinde titizliğiyle bilinen Zührî,⁽⁷⁾ katıldığı ilim meclislerinde çekinmeden sorular sorar, genç ve yaşlı herkesten

(1) İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, 7/429.

(2) İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, 2/328; Fesevî, *el-Ma‘rife*, 1/479; ed-Dürî, “İbn Şihâb ez-Zührî”, 58.

(3) Ebû Nuaym, *Hilyetü’l-evliyâ*, 3/366; İbn Abdülber, *et-Temhüd*, 8/7.

(4) Abdülazîz ed-Dürî, *İslâm Tarih Yazıcılığı Müslümanlarda Tarih İlminin Doğuşu*, ttc. Halil İbrahim Hançabay-Muhammed Enes Midilli-Halil İbrahim Yılmaz (İstanbul: Albaraka Yayınları, 2023), 108.

(5) Zührî, *el-Megâzî*, (neşredenin girişi), 24.

(6) ed-Dürî, *İslâm Tarih Yazıcılığı*, 108; Halit Özkan, “Zührî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 12 Ağustos 2023).

(7) Meselâ tek bir hadisi rivayet edebilmek için üç gün boyunca Saîd b. Müseyyeb’i takip etmiştir. bk. İbn Abdülber, *et-Temhüd*, 8/7.

öğrenebileceği bir şeyler bulmaya çalışırdı.⁽¹⁾ Uzun yıllar derslerine katıldığı Saîd b. Müseyyeb, onun bu isteğini ve ilme olan tutkusunu şu sözlerle ifade etmişti:⁽²⁾ “*Senin gibi birini yerine koyan kimse, ölmüş sayılmaz.*”⁽³⁾ Aynı şekilde talebesi İbrahim b. Sa‘d’ın babasından naklen aktardığı “Zührî ilim meclislerine önceden gelirdi ve mecliste genç-yaşlı soru sormadığı kimse kalmazdı”⁽⁴⁾ sözleri de onun ilmî konulara olan özeni ve çabasını açıkça ortaya koymaktadır.⁽⁵⁾ Yine dönemdeki bazı arkadaşlarının itirazlarına rağmen, yazı malzemelerini yanında bulundurur ve hocalarından duyduklarını “levha” ve “sahifelere” kayda özen gösterirdi.⁽⁶⁾ Vaktinin büyük bir kısmını kitaplarla geçiren Zührî,⁽⁷⁾ kayda geçiremediği şeyleri de ezberlemek için⁽⁸⁾ uzun geceler boyunca uykusuz kalırdı.⁽⁹⁾ İlme olan bu ilgi ve tutkusu, onu çağdaşlarından ayıran ve döneminin en büyük âlimlerinden biri haline getiren temel özelliğiydi. Nitekim Zührî için Hz. Peygamber’in vefatından sonra onun gibi bilgileri bir araya getiren başka kimse olmadığının söylenmesi⁽¹⁰⁾ bu gerçeği doğrulamaktadır.

İbn Şihâb ez- Zührî, Medine’de geçirdiği yaklaşık otuz yılın ardından yaşadığı maddî sıkıntılara çözüm bulabilmek için Dimaşk’a gitmiş (82/701)⁽¹¹⁾ ve Emevî idarecileri ile temasa geçmişdir. Onun ilmî konulardaki bilgisi, Abdülmelik b. Mervân’ın

(1) ed-Dürî, “İbn Şihâb ez-Zührî”, 58, 60.

(2) Özkan, “Zührî”.

(3) Zehebî, *Siyer*, 5/337.

(4) Zehebî, *Terâcümü ricâl ravâ ahnuh Muhammed b. İshak reîsü ehli’l-megâzi*, thk. August Fischer (Leiden: Brill, 1890), 69.

(5) ed-Dürî, *İslâm Tarih Yazıcılığı*, 109.

(6) Zührî’nin duyduğu her şeyi ya da Hz. Peygamber’in “hadisleri” ile “ashabı hakkındaki rivayetleri” kayda geçirdiği rivayet edilmektedir. ed-Dürî, *İslâm Tarih Yazıcılığı*, 108.

(7) İbrâhîm b. Ebî Bekr b. Hallikân, *Vefeyâtü’l-a‘yân*, nşr. İhsan Abbas (Beirut: Dâru Sâdır, 1398/1978), 4/178.

(8) Hafızasını güçlü tutmak ve unutkanlık gibi zayıflıklara karşı koymak amacıyla elma yemekten kaçınır, bunun yerine bal şerbeti içerek hafızasını güçlendirmeye çalışırdı. Fesevî, *el-Ma‘rife*, 1/625; Mizzi, *Tehzîbü’l-kemâl*, 26/434; Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, 8/230.

(9) Zührî ilme olan özverisi ve titizliğini şu sözlerle ifade etmişti: “İlme benim kadar sabır gösteren ve bilgiyi yayan başka kimse yoktur.” “Hicaz ve Suriye arasında kırk yıl gidip geldim. Bu süre zarfında Hz. Peygamber’in hadisleriyle ilgili yeni bir şey söyleyen olmadı.” Fesevî, *el-Ma‘rife*, 1/471, 636.

(10) İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, 2/333.

(11) İbnü’l-Eş‘as’ın isyan edip halifelliğini iddia ettiği dönemde geldiği kabul edilmektedir. bk. İbn Asâkir, *Târîhu medineti Dimaşk*, 55/305; Zehebî, *Siyer*, 5/329.

ilgisini çekmiştir.⁽¹⁾ Bu şekilde iktidarın yakın çevresinde kendine yer bulan Zührî, sonraki halifeler nezdinde de itibarını giderek arttırmış,⁽²⁾ kâdı, vergi tahsildarı ve şurta gibi çeşitli idarî görevler üstlenmiştir.⁽³⁾ Abdülmelik b. Mervân'ın ölümünden sonra Emevî halifelerinden Velîd b. Abdülmelik, Süleyman b. Abdülmelik, Ömer b. Abdülazîz, II. Yezîd ve Hişâm b. Abdülmelik dönemlerinde de iktidarla yakın ilişkilerini sürdürmüştür.⁽⁴⁾ Zührî, siyasetle meşgul olduğu için zaman zaman Emevî hanedanı mensuplarıyla sorunlar da yaşamıştır. Meselâ II. Velîd'in veliahtlıktan azli için Hişâm b. Abdülmelik'i teşvik etmişti. Hişâm bazı girişimlerde bulunduysa da başarılı olamadı. Zührî'nin siyasete müdahalesinin sonuçları, II. Velîd'in iktidarında belirginleşti. II. Velid, tarafgir tutumu ve kendisini kötülemesi nedeniyle Zührî'yi cezalandırmayı düşündü ancak vefat ettiği için bu planı gerçekleştiremedi.⁽⁵⁾ Zührî, Emevî halifeleri ile münasebetinden dolayı çağdaşları tarafından "ümerânın mendili" ve "sultânî" gibi sözlerle ağır biçimde eleştirilmişti.⁽⁶⁾ Hatta ondan rivayet naklettikleri için pişmanlıklarını ifade etmişlerdi.⁽⁷⁾ Ulemanın Zührî'ye yönelik bu eleştirilerini Emevî yönetimine duyulan bir tepkinin sonucu olarak görmek gerekir. Bu bakış açısı Zührî'nin ilmî konularda "sebt" ve "hüccet"⁽⁸⁾ olduğu⁽⁹⁾ gerçeğini

- (1) Rivayete göre Abdülmelik b. Mervân fikhî bir konuda Dımaşk ulemasından bir fetva istemişti. Ancak onlardan hiçbiri Abdülmelik'in beklediği cevabı veremedi. Zührî, mescitteki ders halkasında tanıştığı Kabîsa b. Züeyb'e halifenin istediği cevabın kendisinde olduğunu söyledi. Bunun üzerine Kabîsa, Zührî'yi Abdülmelik'in huzuruna götürdü. Burada gerçekleşen görüşmede Abdülmelik, Zührî'nin ilmî birikimini takdir etti ve onu himayesine aldı. bk. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7/429-430. Ayrıca bk. Öz, *İlk Siyer Kaynakları*, 170-171.
- (2) Hatta bazı çağdaş araştırmacılar, Zührî'nin Emevî sarayında kültür ve tarih müsteşarı gibi bir rol üstlendiğini iddia etmektedirler. Zührî, *el-Meğâzî*, (neşredenin girişi), 28.
- (3) M. Lecker, "al-Zührî", *Encyclopaedia of Islam* (Erişim 13 Temmuz 2023).
- (4) İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7/432.
- (5) İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7/438-439.
- (6) İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dımaşk*, 55/370; Özkan, "Zührî".
- (7) Fesevî, *el-Ma'rîfe*, 1/631.
- (8) Meselâ Zührî, bir âyetin tefsiriyle ilgili Hişâm b. Abdülmelik ile tartışmıştı. Hişâm: "İçlerinden günahın büyüğünü üstlenenler..." âyetinde kastedilen kişinin Hz. Ali olduğunu söylemişti. Ancak Zührî buna itiraz edip âyetin Abdullah b. Übey ile ilgili olduğunu ifade etmiş ve görüşünde ısrar etmişti. Bunun üzerine Hişâm, Zührî'yi yalancılıkla suçlar. Zührî ise "Yazıklar olsun sana. Yalan söylüyorsun öyle mi? Vallahi gökten Allah'ın yalanı mübah kıldığına dair bir ses duysam dahi ben yine yalan söylemem" diyerek tepkisini açıkça ortaya koyar. (İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dımaşk*, 55/371; Zehebi, *Târîhu'l-İslâm*, 8/245-246; ed-Dürî, "İbn Şihâb ez-Zührî", 75.) Bu da Zührî'nin ilmî titizliğini, baskılar karşısında görüşünden vazgeçmediğini ve ilmî konularda verdiği kararlarda sebat etmeyi başardığını ortaya koymaktadır.
- (9) Özkan, "Zührî".

ortadan kaldırmaz.⁽¹⁾ İlim ehli özellikle Yezîd'in halifelğinde yaşanan acı olaylar ve halifeliğin verasete dönüşmesi gibi hadiseler nedeniyle iktidara tepki gösterdi. Dolayısıyla Zührî'ye duyulan tepkinin, ulemanın yönetime bakışından kaynaklandığı söylenebilir. Diğer yandan Zührî'nin Emevî hanedanı ile olan yakın ilişkisi, onun ilmî birikiminin gelişmesine yardımcı olduğu gibi bu mirasın geniş coğrafyalara aktarılmasına vesile olmuştur. Özellikle hadislerin tedvininde Zührî'nin üstlendiği rol dikkate alındığında bu husus daha iyi anlaşılmaktadır.

Hadis, fıkıh,⁽²⁾ tefsir, siyer ve tarih alanlarında önemli bir şahsiyet kabul edilen İbn Şihâb ez-Zührî, 17 Ramazan 124/25 Temmuz 742'de⁽³⁾ Vâdilkura yakınlarındaki Şağb isimli küçük bir yerde vefat etti. Cenazesi buranın arka kısmındaki Edâmâ'da⁽⁴⁾ defnedilmiştir.⁽⁵⁾

2. Rivayetlerindeki Metodu ve Siyer İlmine Katkıları

İbn Şihâb ez-Zührî, İslâm ilimlerinin hemen her alanında yaptığı çalışmalarla tanınmaktadır. Özellikle Ömer b. Abdülazîz tarafından başlatılan hadislerin tedvin hareketinde önemli bir rol oynadı. Süfyân b. Uyeyne, "*Medinelilerin en bilgisi Zührî'dir*"; Eyyûb es-Sahtiyânî, Zührîden daha bilgili / âlim kimseyi görmedim."; Mekhûl b. Ebû Müslim, "İnsanların en bilgisi Zührî'dir"⁽⁶⁾ ve Mâlik b. Enes, "*Medine'ye geldiğinde şehirden ayrılana kadar kimse ondan başkasından hadis rivayet etmezdi.*" diyerek Zührî'nin ilmî birikimini ortaya koymuştu.⁽⁷⁾ Bir öğrencisi de Zührî'nin eskatoloji üzerine konuştuğunda, sadece bu konuda uzman olduğu izlenimini verdiğini, ancak aynı şeyin Kur'an, ha-

(1) Zehebî, *Siyer*, 5/339.

(2) Ebû'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, Ali Şîri (Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsî'l-Arabî, 1408/1988), 9/343.

(3) Zührî'nin 123 (İbn Ebû Hayseme, *et-Târih*, 2/255; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 26/441.) ya da 125 tarihinde vefat ettiği de rivayet edilmektedir. bk. Fesevî, *el-Ma'rife*, 3/349; İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 55/387.

(4) Bölgeden geçenlerin dua etmesi için Zührî'nin kabri yol kenarına yapılmıştı. bk. Hallikân, *Ve'feyâtü'l-a'yân*, 4/178; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 8/249.

(5) İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7/438, 439; Halife b. Hayyât, *et-Tabakât*, 454; Buhârî, *et-Târîh*, 1/220; İbn Ebû Hayseme, *et-Târîh*, 2/255.

(6) Zehebî, *Siyer*, 5/334, 336.

(7) İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 55/351; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 9/343.

dis, Ehl-i kitap, bedeviler ya da onların soyları hakkında konuştuğunda da geçerli olduğunu söylemiştir.⁽¹⁾

Zührî'nin rivayetleri, İslâm öncesi dönemde Hz. Âdem'in yaratılışı ile başlayıp onun yaşadığı dönem olan Emevîler'e kadar gelmektedir. Nakillerinde Hz. Peygamber'in Medine dönemiyle ilgili olan kısımlar, rivayetlerinin temelini oluşturmaktadır. Bu rivayetlerin günümüze kadar çeşitli eserler içinde ulaşmasında Musâ b. Ukbe, Ma' mer b. Râşid, İbn İshak ve Muhammed b. Abdullah gibi râvilerin önemli yeri vardır. Siyerin bir ilim dalı olarak ortaya çıkması ve gelişiminde büyük bir rol oynayan Zührî, kendisine ulaşan bu rivayetleri bir araya getirdi. Onun belirlediği yol haritası, kendisinden sonra gelenlere hem ilham kaynağı olurken hem de eksiklerini gidermeleri için bir rehber görevi üstlendi. Bu nedenle Zührî'yi siyer ilminin öncülerinden biri olarak kabul etmek mümkündür.

Zührî'nin siyer ve megâzî planı, İslâm öncesi döneme ait bazı bilgilerle başlayıp Hz. Peygamber'in risalet öncesi hayatına dair bazı detayları içermektedir. Hz. Peygamber'in nesebi ve peygamberliğine dair delillerden bahsettikten sonra ilk vahye değinmektedir. Ardından Hz. Peygamber'in Mekke devrine ait önemli olaylar, Medine dönemindeki gazveler, seriyyeler, elçiler ve heyetler gibi konuları ele almaktadır. Son olarak Hz. Peygamber'in hastalık ve vefat sürecine yer vermektedir.⁽²⁾

Zührî, siyer ve megâzî konularında önemli bilgiler sunmanın yanı sıra rivayetlerinde "sire" ve "megâzî" gibi önemli terimleri de kullanmıştır. Bu bağlamda, siyer ve megâzî konularında eser ortaya koyanların ilki kabul edilebilir.⁽³⁾ Hatta "*el-Megâzî*" adlı müstakil bir eser ona atfedilmektedir.⁽⁴⁾ Muhtemelen Abdürrez-zâk es-San'ânî'nin *el-Musannef*indeki megâzîyle ilgili rivayetlerin önemli bir kısmı, Ma' mer b. Râşid'in Zührî'den aktardığı haberlerden oluştuğu için bu bölümün Zührî'nin megâzîsi⁽⁵⁾

(1) Lecker, "al-Zuhrî".

(2) ed-Dürî, *İslâm Tarih Yazıcılığı*, 110-120.

(3) ed-Dürî, *İslâm Tarih Yazıcılığı*, 110.

(4) Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, nşr. M. Şerefettin Yaltkaya-Kilisli Rifat Bilge (Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı, 1943) 2/1747.

(5) Süheyl Zekkâr aynı kısmı "*el-Megâzî'n-nebeviyye*" adıyla neşretmiştir. bk. İbn Şihâb ez-Zührî, *el-Megâzî'n-nebeviyye*, nşr. Süheyl Zekkâr (Dimaşk: Dâru'l-fikr 1401/1981).

olduğu sonucuna ulaşılmıştır.⁽¹⁾ Bununla birlikte bütün bu iddiaları, onun yazdığı veya naklettikleri olarak değerlendirmek daha doğru olmalıdır.⁽²⁾ Bir başka ifadeyle Zührî, siyer ve meğâzî konusunda kendisinden sonra gelen talebeleri gibi bu tür bir kitabı yazmak için gerekli koşulları veya ortamı bulamamış olabilir.⁽³⁾

Zührî, olayların anlatımında kronolojik sıraya uymaya gayret göstermiştir. Hicret, Bedir, Uhud ve Hendek gazvelerinin tarihleri gibi detayları zikretmesi, siyerin bir çerçevesini oluşturmasına yardımcı olmuştur. Ayrıca gazvelerin anlatımında sebep-sonuç ilişkisine değinmiş;⁽⁴⁾ naklettiği haberlerle ilgili Kur'an âyetlerine sıklıkla atıfta bulunmuştur.⁽⁵⁾

Rivayetlerinde hadisçi titizliğini sergileyen Zührî, olayın doğruluğunu tahkik için isnada başvurmuştur. Onun rivayetlerinde isnad çok önemli bir yer tutsa da tenkide uğramaktan kurtulamamıştır. Özellikle rivayetlerinde tedlîs ve irsâle başvurduğu için eleştirilmiştir. Diğer yandan Zührî'nin, konu bütünlüğünü sağlamak ve olayları sebep sonuç ilişkileri içerisinde anlatılabilmek için zaman zaman senedleri telfik ettiği de olmuştur. Hatta hocası Urve b. Zübeyr'nin metodunu geliştirip devam ettirdiği için telfikin öncüsü kabul edilmiştir.⁽⁶⁾ Bu nedenle tarihsel rivayetlerin bir bütün haline gelmesinde ve bunun bir usul haline dönüşüp sonraki nesillere aktarılmasında önemli rol oynamıştır.⁽⁷⁾

Zührî'nin metodolojisinde tarih bilgisinin temel kaynağı, sahih rivayetlerdir. Bu nedenle popüler diyeceğimiz haberlerden kaçınmaya özen göstermiştir. Yine de bazı nakillerinde abartma ve yüceltmeye yer verdiği olmuştur. Bu malzemelerin varlığı Zührî'nin yaşadığı dönemden sonra ortaya çıkacak bazı gelişmelerin köklerinin burada bulunduğunu göstermektedir.

(1) Kaynaklarda yer alan seçme metinler için bk. ed-Dûrî, *İslâm Tarih Yazıcılığı*, 111-120.

(2) Öz, *İlk Siyer Kaynakları*, 179.

(3) Zührî, *el-Meğâzî*, (neşredenin girişi), 32.

(4) ed-Dûrî, *İslâm Tarih Yazıcılığı*, 120-121.

(5) Zeynep Kaya, *İbn Şihâb ez-Zührî'nin Tarihiçiliği* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2015), 176.

(6) Öz, *İlk Siyer Kaynakları*, 181.

(7) ed-Dûrî, "İbn Şihâb ez-Zührî", 69.

Meselâ Herakleios'un yeni dine karşı tutumu, Kisra'nın önceden uyarılması, cini tarafından bilgilendirilen kâhin ve Suraka olayındaki ayrıntılar buna örnek olarak verilebilir. Aynı şekilde Ka'b el-Ahbâr'dan aldığı geçmiş peygamberler hakkındaki haberler ile Ehl-i kitaba olan ilgisi, yazdıklarında İsrailiyyat'ın hafif bir etkisini yansıtmaktadır. Diğer yandan rivayetlerde sade bir üslup kullanan Zührî için kullandığı kaynaklar da oldukça önemliydi. Konuyla ilgili rivayetlerinde ana kaynaklara ulaşmaya çalışan Zührî, ihtiyaç duyduğunda Ehl-i kitaptan da haberler nakletmiştir. Ayrıca rivayetlerinde zaman zaman şiirler de yer almıştır. Kendisi şiir hakkında geniş bilgiye sahip olmasına ve şiire düşkün olmasına rağmen *el-Megâzî*'sindeki şiirlerin sayısı oldukça azdır. Bununla birlikte rivayetlerinde şiire yer vermesi, üslubunda eyyam anlatımını tercih ettiği ya da bu yönde belirgin bir izin bulunduğu anlamına gelmez. Zira yaşadığı dönemde şiirin yaygın bir şekilde kullanılması, böyle bir tercihin normal olduğunu göstermektedir.⁽¹⁾

Zührî, kaynaklarda yazıcılığını yeni bir safhaya taşımıştır. Siyer ve tarih alanında en çok Urve b. Zübeyr'den yararlanmıştır. Vehb b. Münebbih gibi kıssalara ağırlık verenlerin aksine, tarih anlayışını imkân nisbetinde sahîh rivayetler üzerine kurmuştur. Daha sonra Mûsâ b. Ukbe, Ma'mer b. Râşid ve özellikle tarihçiliğini takdir ettiği İbn İshak gibi talebeleri bu anlayışı sürdürmüştür.⁽²⁾

Zührî'nin çalışmaları sadece siyer ve megâzî ile sınırlı değildir. Aynı zamanda ensâb ve erken dönem İslâm tarihine ilişkin pek çok olaya da değindi. Özellikle ensâb konusunda derin bir bilgiye sahipti. Hatta Emevî valisi Hâlid b. Abdullah el-Kasrî (ö. 126/743) ondan Araplar'ın soy bilgisini yazmasını istemişse de Zührî, bu işi tamamlayamamıştır.⁽³⁾ Aynı şekilde rivayetlerinde Hulefâ-yi Râşidîn dönemi olayları da özel bir öneme sahiptir. Bu dönem ümmetin gelişimi ve Medine halkının uygulaması haline gelen sünnetin temelini oluşturan büyük olaylara sahne olduğu

(1) Zührî, *el-Megâzî*, (neşredenin girişi), 34; ed-Dûrî, *İslâm Tarih Yazıcılığı*, 121-122.

(2) Özkan, "Zührî".

(3) Zührî, *el-Megâzî*, (neşredenin girişi), 33.

için Zührî, bunu kapsamlı bir şekilde ele aldı. Hz. Ebû Bekir'in halife seçilmesi ile başlayan bu süreçte Hz. Ali'nin hilâfete bakışına, Hz. Peygamber'in vefatından sonra kendisinin yerine bir halef tayin etmediğine, bu nedenle halife seçiminde veraset yerine seçim ilkesinin benimsendiğine işaret etti ve bu dönemde gerçekleşen diğer olaylara yer verdi. Zührî, Hz. Ömer dönemiyle ilgili olarak da halife tayinine, yönetim anlayışına, siyasî ve idarî faaliyetlerine ve fetihler sonucunda düzenlenen divan defterlerine değindi. Hz. Osman'ın hilafetiyle ilgili ise özellikle fitne hadisesi gibi karmaşık rivayetlerde naklettikleri büyük öneme sahiptir. Çünkü bu rivayetler, Medine ulemasının görüşlerini de ihtiva etmekteydi. Hz. Ali dönemi hakkında naklettiği rivayetlerde ise Ali'nin halife seçilmesine, Cemel Vak'ası, Ali-Muâviye mücadelesi, Sıffin Savaşı, Tahkim meselesi ve Muâviye'nin Mısır'ı fethi gibi konulara odaklanmıştır. Son olarak Zührî, Hz. Hasan dönemindeki gelişmelere atıfta bulunarak Hulefâ-yi Râşidîn dönemiyle ilgili rivayetleri tamamlamıştır. Bu döneme ilişkin rivayetlerinde ümmetin tecrübesini yansıtması adına özellikle Medine'den gelen bilgilere odaklandığı gibi siyasî tartışmalardan ya da gruplardan da uzak durup olayları, Medine'de gördüğü şekliyle aktarmaya çalışmıştır.⁽¹⁾ Bu açıdan dikkat çeken bir diğer husus ise Zührî'nin nakillerinde sünnî görüşe aykırı gelebilecek rivayetlere yer vermediği; hayatının belli bir zamanında Emevî hanedanı ile ilişki kurmasına rağmen özellikle Hz. Ali dönemi olaylarında tarafsız bir tavır sergilediği söylenebilir.⁽²⁾ Bir başka ifadeyle rivayetlerinde Hz. Ali ya da Emevî hanedanı aleyhine sayılabilecek haberlere rastlanmasına rağmen Zührî'yi doğrudan bir tarafın temsilcisi olarak tanımlamak doğru olmaz.⁽³⁾

Zührî'nin Emevîler'le ilgili nakilleri genel olarak Muâviye ve oğlu Yezîd ile ilgilidir. Muâviye'nin hilâfete gelişi, Yezîd için biat alması ve Harre Vak'ası bu rivayetler arasında en detaylı olanlardır. Diğer Emevî halifeleriyle ilgili nakiller ise daha çok küçük

(1) ed-Dürî, "İslâm Tarih Yazıcılığı", 124-125.

(2) Meselâ M. M. el-A'zamî, Zührî'ye yöneltilen en ağır suçlamanın yönetici aileyle iş birliği yapması olduğunu; ancak iktidarla birlikte çalışan makam sahibi pek çok büyük âlimin bulunduğunu; dolayısıyla davranışlarının doğru olması koşuluyla, devlette bir görev üstlenmiş olmanın bir kişiyi suçlamaya yetmeyeceğini söylemektedir. M. M. A'zamî, *Studies in Early Hadith Literature* (Indianapolis: American Trust Publications, 1978), 288.

(3) Öz, *İlk Siyer Kaynakları*, 189.

anekdotlar şeklindedir. Öte yandan Zührî'nin Yezîd dönemindeki Ali evladına yönelik baskı ve şiddet haberlerine ya da Kerbelâ olayına hiç değinmemesi muhtemelen Emevî iktidarıyla olan ekonomik ilişkisinden kaynaklanmış olmalıdır.⁽¹⁾

İbn Şihâb ez-Zührî, Emevî yönetimi ile yakın ilişkisi nedeniyle bazı müsteşrikler tarafından siyasi amaçlarla dinî ilkelerin değiştirilmesine aracı olduğu, meşrulaştırma görevi üstlendiği ve hanedanın çıkarlarını dini yollarla desteklediği ithamıyla suçlanmış.⁽²⁾ Ancak Zührî'nin Emevî hanedanıyla ilişkisinden, onların elinde bir araç olduğu ve iktidar adına yanlış işlerini yaymak için ismini, şöhretini ve bilgisini kullandıkları sonucunu çıkarmak, rivayet uydurduğunu söylemek tarihî açıdan doğru değildir.⁽³⁾ Meselâ Goldziher, Abdülmelik b. Mervân'ın talebi üzerine Zührî'nin Mescid-i Harâm, Mescid-i Nebevî ve Mescid-i Aksâ'ya yapılacak seyahatin faziletine dair rivayeti⁽⁴⁾ uydurduğunu söylemiştir.⁽⁵⁾ Böylece Abdülmelik, Abdullah b. Zübeyr ile olan mücadelesi sırasında bir taraftan Suriyeliler'in hacca gitmelerini engellerken diğer yandan Mescid-i Aksâ'yı hac ibadeti için gidilebilecek uygun bir mekâna dönüştürecek. Ancak rivayetler bunu doğrulamamaktadır. Zira Zührî'nin Abdülmelik ile tanışıp Dimaşk'a yerleşmesi, otuzlu yaşlarında ve İbnü'l-Eş'as isyanı sırasında (82/701) gerçekleşmiştir.⁽⁶⁾ Halbuki Abdullah b. Zübeyr 73/692 yılında yani Zührî, Abdülmelik ile tanışmadan yaklaşık on yıl önce öldürülmüştür. Dolayısıyla iddia edildiği gibi Zührî'nin Abdülmelik'i bir şeye yönlendirmesi ya da etkilemesi mümkün değildir. Ayrıca Abdullah b. Zübeyr'in Mekke'yi kontrol ettiği bir zamanda Zührî gibi kendisine destek veren bir ailenin ferdi olarak Abdülmelik'e destek vermesi mümkün değildir.⁽⁷⁾

(1) Geniş bilgi için bk. Kaya, *İbn Şihâb ez-Zührî*, 168-175.

(2) Michael Lecker, "Biographical Notes on Ibn Shihâb al-Zuhrî", *Journal of Semitic Studies*, 12/1 (1996) 22-23.

(3) Steven C. Judd, *Religious Scholars and the Umayyads: Piety-minded Supporters of the Marwanid Caliphate* (Oxon & New York: Routledge, 2014), 57.

(4) Buhârî, "Tetavvu'", 1; Müslim, "Hac", 511-512.

(5) Özkan, "Zührî".

(6) ed-Dürî, "İslâm Tarih Yazıcılığı", 125-126; A'zamî, *Hadîth Literature*, 289-291.

(7) Özkan, "Zührî".

Sonuç

Çok yönlü bir âlim olan Zührî'nin İslâmî ilimlerdeki etkisi, sadece belli alanlarla sınırlı olmamış aynı zamanda pek çok alanda önemli izler bırakmıştır. Bu etkinin en göze çarpan yönlerinden biri, siyer ve tarih alanlarındaki uzmanlığıdır. Zührî'nin buradaki katkıları oldukça değerlidir. Öncelikle Hz. Peygamber'in hayatının ana hatlarını ve çerçevesini belirlemesine, megâzî ilminin temellerini atmasına ve kurucusu olduğu Medine tarih ekolünün görüşlerini titizlikle kayıt altına almasına katkıda bulunarak İslâm ilim geleneğinde kayda değer bir kaynağın oluşmasına katkı vermiştir.

Siyer ve tarih alanlarında en çok Urve b. Zübeyr'den yararlanan Zührî, tarih anlayışını Vehb b. Münebbih gibi kıssalara odaklanmadan imkân ölçüsünde sahih rivayetlerle sürdürmüştür. Onun bu gayreti, İslâm'ın erken dönemlerine ait önemli bilgilerin korunmasına ve gelecek nesillere iletilmesine olanak sağlamıştır. İlk dönem siyer ve megâzî müelliflerinden İbn İshak, Ma'mer b. Râşid ve Musâ b. Ukbe gibi önemli isimlere hocalık yapması, bu alandaki etkisini açıkça göstermektedir. Öte yandan Zührî'nin tarihe olan ilgisi ve katkıları sadece bu alana ilişkin rivayetlerin toplanması ve aktarılmasıyla sınırlı değildir. Aynı zamanda hadislerin tedvin sürecinde oynadığı rol de hadis tarihi açısından son derece kıymetliydi. Esasında ona asıl şöhret kazandıran durum da Ömer b. Abdülazîz'in emriyle üstlendiği bu roldü. Nitekim hadisleri tedvin eden ilk kimse olarak bilinirdi.

Zührî'nin Emevîler ile tanışması, maddi sıkıntılar yaşama-ya başladığı otuzlu yaşlarında Dımaşk'a gitmesiyle başladı. Bu süreçte Abdülmelik b. Mervân'ın dikkatini çekti ve onun himayesine girdi. Zaman içinde halifeler nezdindeki itibarı arttı ve önemli görevler üstlendi. Emevî idarecileriyle iyi ilişkiler içinde olması, Emevîler'in etkisi altına girdiği ithamına ve bu sebeple ağır eleştirilere maruz kalmasına yol açmıştır. Ancak bu birlikte-lik onun ilmî tarafsızlığına zarar vermemelidir. Zira Zührî'nin en titiz olduğu husus, ilme duyduğu saygıydı. İlimdeki doğruluk ve güvenilirliği herkesçe kabul gördüğü gibi siyasi baskılara da boyun eğmedi. Meselâ Hişâm b. Abdülmelik ile yaşadığı şiddetli tartışmada halifenin bütün itirazlarına rağmen kendi görüşünü

açıkça dile getirdi. Bu nedenle Zührî'nin Emevîler'in etkisi altına girdiğini, görüşlerini yaymakta zorlandığını ya da tarafsızlığını yitirdiğini söylemek doğru olmaz. Aksine Zührî'nin Emevî yönetiminde üstlendiği rolün anlaşılması, dönemin din âlimleri ile Emevî yöneticileri arasındaki ilişkinin açığa çıkmasına yardımcı olacaktır.

Bibliyografya

A'zamî, M. M. *Studies in Early Hadîth Literature*. Indianapolis: American Trust Publications, 1978.

Begavî, Muhammed el-Ferrâ. *Şerhu's-sünne*. nşr. Şuayb el-Arnaût-Züheyr eş-Şâvîş. 16 Cilt. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1983/1403.

Buhârî, Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-sahîh*. nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. 8 Cilt. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 2. Basım, 1422/2001.

Buhârî, Muhammed b. İsmail. *et-Târîhu'l-kebîr*. 8 Cilt. Haydarâbâd: Dâiretü'l-maârifî'l-Osmâniyye, 1362.

Dûrî, Abdülazîz. "İbn Şihâb ez-Zührî ve İslâm Tarih Yazıcılığının Başlamasındaki Rolü". trc. Casim Avcı. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (2002): 57-76.

Dûrî, Abdülazîz. *İslâm Tarih Yazıcılığı Müslümanlarda Tarih İlminin Doğuşu*. trc. Halil İbrahim Hançabay-Muhammed Enes Midilli-Halil İbrahim Yılmaz. İstanbul: Albaraka Yayınları, 2023.

Ebû Nuaym el-İsfahânî, Abdullah b. İshak. *Hilyetü'l-evliyâ' ve tabakâtü'l-asfiyâ'*. 10 Cilt. Kahire: Matbaatü's-sa'ade, 1394-1399/1974-1979.

Ebû Zür'a ed-Dımaşkî. *et-Târîh*. nşr. Halil Mansûr. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-ilmîyye, 1417/1996.

Fayda, Mustafa. "Siyer ve Megâzî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 10 Eylül 2023. <https://islamsiklopedisi.org.tr/siyer-ve-megazi>

Fesevî, Süfyân b. Cüvvân (Cüvân). *el-Ma'rife ve't-târîh*. nşr. Ekrem Ziya el-Ömerî. 4 Cilt. Medine: Mektebetü'd-dâr, 1410/1990.

Halife b. Hayyât. *Kitâbü't-Tabakât.* nşr. Süheyl Zekkâr. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1414/1993.

Halife b. Hayyât. *et-Târîh.* nşr. Ekrem Ziyâ el-Ömerî. Riyad: Dâru Taybe, 1405/1985.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit. *el-Câmi' li-ahlâki'r-râvî ve âdâbi's-sâmi'.* nşr. Mahmûd et-Tahhân. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-ma'ârif, 1403/1983.

İbn Abdülber en-Nemerî, Muhammed. *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb.* nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-cil, 1413/1992.

İbn Abdülber en-Nemerî, Muhammed. *et-Temhid limâ fi'l-Muvatta' mine'l-me'ânî ve'l-esânîd.* nşr. Saîd Ahmed A'râb v.dğr. 26 Cilt. Titvan: Vizaretü'l-Evkaf ve'ş-Şuuni'l-İslâmiyye, 1387-1412/1967-1992.

İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım. *Târîhu medîneti Dımaşk.* nşr. Muhibbüddin Ebû Saîd Ömer b. Garâme el-Amrevî. 80 Cilt. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1415-1421/1995-2001.

İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım. *ez-Zührî.* nşr. Şükrullah b. Ni'metullah Kûcânî. Beyrut: Müessesetü'r-risâle 1402/1982.

İbn Ebû Hayseme, Ebû Bekr Ahmed. *et-Târîhu'l-kebîr.* nşr. Salâh b. Fethî Helel. 4 Cilt. Kahire: el-Fâruku'l-hadîse, 1424/2004.

İbn Hallikân, İbrâhîm b. Ebî Bekr. *Vefeyâtü'l-a'yân.* nşr. İhsan Abbas. 8 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 1398/1978.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ. *el-Bidâye ve'n-nihâye.* nşr. Ali Şîrî. 14 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, 1408/1988.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim. *el-Ma'ârif.* nşr. Servet Ukkâşe. Kahire: Dârulma'ârif, 1413/1992.

İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed. *et-Tabakâtü'l-kübrâ.* nşr. Ali Muhammed Ömer. 10 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1421/2001.

Judd, Steven C. *Religious Scholars and the Umayyads: Piety-minded Supporters of the Marwānid Caliphate.* Oxon & New York: Routledge, 2014.

Kâtip Çelebi. *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn.* nşr. M. Şerefettin Yaltekaya-Kilisli Rifat Bilge. 2 Cilt. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı, 1941-1943.

Kaya, Zeynep. *İbn Şihâb ez-Zühri'nin Tarihçiliği.* Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2015.

Kelpetin, Mahmut. "Siyerin Öncüleri Ma'amer b. Râşid". *Hicri İkinci Asırda İslâmî İlimler-5.* ed. Hidayet Aydar vd. 54-63. Ankara: İksad Uluslararası Yayınevi, 2022.

Lecker, Michael. "al-Zuhrî". *Encyclopaedia of Islam* (2. Edition). ed. P. Bearman vd. Erişim 13 Temmuz 2023. https://referenceworks.brillonline.com/entries/encyclopaedia-of-İslâm-2/al-zuhri-SIM_8204?lang=fr

Lecker, Michael. "Biographical Notes on Ibn Shihâb al-Zuhrî". *Journal of Semitic Studies* 12/1 (1996), 21-63.

Mizzî, Yûsuf b. Abdurrahman. *Tehzîbü'l-kemâl fi esmâ'i'r-ricâl.* nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 35 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1402-1413/1982-1992.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *Sahîhu Müslim.* nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1412/1991.

Öz, Şaban. *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri.* İstanbul: İslâm Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı [İSAR], 2008.

Özkan, Halit. "Zührî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* Erişim 12 Ağustos 2023. <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/zuhri>

Zehebî, Ahmed b. Osmân. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'.* nşr. Şuayb el-Arnaût v.dğr. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1405/1985.

Zehebî, Ahmed b. Osmân. *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-(tabakâtü'l-)meşâhîr ve'l-a'lâm.* nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî. 53 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kitâbî'l-Arabî, 1407-1424/1987-2004.

Zehebî, Ahmed b. Osmân. *Terâcimü ricâl ravâ anhum Muhammed b. İshak reisü ehlî'l-megâzî.* thk. August Fischer, Leiden: Brill, 1890.

Zührî, İbn Şihâb. *el-Megâzî'n-nebeviyye.* nşr. Süheyl Zekkâr. Dimaşk: Dâru'l-fikr, 1401/1981.